

Voňajú po opaľovacom kréme

Všetky naše snahy o spoznávanie vonkajšieho sveta sa mi stále spájajú s Dajti. Je to osamelý masív, ktorý obklopuje naše hlavné mesto a dominuje celému okoliu, akoby sa ho zmocnil a držal ho ako rukojemníka. Dajti bolo fyzicky vzdialené, ale vždy s nami. Nikdy som tam nebola. Doteraz netuším, čo znamenal výraz „chytať z Dajti“: kto chytal čo, od koho a ako. Mám podozrenie, že tam bol satelitný alebo televízny vysielateľ. Dajti bolo v každom dome, v každom rozhovore, v myšlienkach každého. „Včera večer som to videl cez Dajti“ znamenalo: „Bol som nažive. Porušil som zákon. Rozmýšľal som vlastnou hlavou.“ Päť minút. Hodinu. Celý deň. Akokoľvek dlho tam Dajti bude. Keď otca dožrali programy v albánskej televízii, vyhlásil: „Idem sa pozrieť, či sa nám podarí chytiť Dajti.“ Potom vyliezol na strechu, krútil našou anténou sem a tam a kričal cez okno: „Ako je to teraz, je to lepšie?“ Na čo som odpovedala: „Tak ako predtým.“ O pár minút zakričal opäť: „A čo teraz?“ A ja na to: „Preč! Je to úplne preč! Predtým to bolo lepšie.“ Potom som ho počula nadávať, po čom nasledovali kovové zvuky, ktoré naznačovali, že to s anténou skúša ďalej. Čím bol trpezlivejší, tým menej pravdepodobné bolo, že sa signál vráti.

V lete sa situácia aspoň teoreticky zlepšila. Pri dobrom počasí sme mali dve možnosti: Dajti a Direkti. Direkti bol priamy signál, ktorý sme mohli zachytiť z Talianska vďaka blízkosti Jadraniu. V mojich predstavách bolo Dajti bohom hôr a Direkti bohom mora. Ale Direkti bolo oveľa rozmarnejšie ako Dajti. Pri Dajti ste po správnom nastavení antény vedeli, že signál sa stratí len v čase *telegiornale*, talianskeho televízneho spravodajstva. Direkti bolo zradné. No keď šlo všetko dobre, aj *telegiornale* sa dalo pozerieť od začiatku do konca. V iné dni sa však Direkti zmenilo zo „zrkadla“, ako ho nazval môj otec, aby vyjadril svoju spokojnosť s obrazom, na absolútne nič, na sivú obrazovku pretkanú roztrasenými pavučinami. To znamenalo, že keď sa v televízii vysielali dôležité futbalové zápasy, napríklad keď hral Juventus a blížil sa koniec ligy, otec musel riešiť dilemu: buď sa uspokojiť s Dajti a očakávať, že signál bude spoľahlivý, ale nie ideálny, alebo riskovať s nestálym „zrkadlom“ Direkti. Často sa priklonil k tomu druhému, ale nutnosť niesť následky potenciálne chybného rozhodnutia ho veľmi znepokojovala. V takéto dni liezol na strechu so smútkom, ako niekto, kto sa chystá čeliť protivníkovi, ktorého prevaha je dobre známa. „Idem sa pozrieť na anténu,“ hovorieval s rezignáciou v hlase a občas aj s nádychom zúfalstva. Od vzťahu medzi mojím otcom a anténou – psychologických drám, dynamiky príťažlivosti a odporu, ktorú vyvolával, i jemnej rovnováhy medzi triumfom a porážkou – záviseli všetky dôležité informácie zo zahraničia, ktoré naša rodina dostávala: od pokusu o atentát na pápeža Jána Pavla II. až po fámy o rozchode Albana a Rominy Powerovej po poslednom festivale v Sanreme.

Bez Dajti a Direkti nebolo v televízii čo sledovať. Vo všedné dni bol večerníček o šiestej a následný animovaný film spojený s utrpením. Kolidoval so zápasmi juhoslovanskej basketbalovej ligy a jedinou formou kompromisu s otcom bolo prepínanie kanálov každých päť minút. V nedeľu toho bolo viac: bábkové divadlo o desiatej doobeda, hneď po ňom detský film a vzápätí *Včielka Maja* v macedónskej

televízii. Potom už človek musel akceptovať čokoľvek, na čo mal šťastie: program ľudových piesní a tancov z rôznych regiónov krajiny, správu o družstvách, ktoré prekročili päťročný plán, plavecké preteky, predpoveď počasia.

Situácia sa zlepšila, keď začali o piatej vysielat' program *Cudzie jazyky na doma*. V albánskej televízii ho dávali denne, a preto bol odolný voči svojvôli antény, ktorá ovplyvňovala naše životy. Okrem angličtiny tam boli aj francúzština, taliančina a tiež „gymnastika v obývačke“. Tú som nikdy nevyskúšala. Cvičenia sme mali dostatok každé ráno na začiatku vyučovania, keď sa všetci učitelia a žiaci zhromaždili na školskom dvore, aby sa popret'ahovali a zacvičili si prostné, po ktorých nasledovala prísaha vernosti strane. Všetky jazykové programy som však sledovala s veľkým nadšením, najmä ten taliansky. Len si predstav, hovorila som si, o koľko viac by som si užila kreslené filmy na Rai Uno, keby som dokázala rozlúštiť, o čom sú.

Cudzie jazyky na doma boli na ihrisku predmetom intenzívnych diskusií. Vždy sa bolo čo učiť, a to nielen o cudzích jazykoch, ale aj o cudzích kultúrach. Spomínam si na vášnivú debatu o nakupovaní v Anglicku, ktoré poodhaľovala scénka v supermarkete, kde matka čítala zoznam potravín a jej deti museli nájsť zodpovedajúce položky v regáloch. Cestoviny, odškrtnuté. Chlieb, odškrtnuté. Zubná pasta, odškrtnuté. Nealkoholické nápoje, odškrtnuté. Pivo, odškrtnuté.

A tak sme zistili, že nie je potrebné stáť v rade. Že si každý môže vybrať potraviny, ktoré mu chutia. Že regály boli preplnené tovarom a zákazníci v obchode nakupovali toľko, že to ani nevládali odniesť. Že ľudia nepredkladali žiadne stravné lístky a zdalo sa, že nemajú žiadne obmedzenia, čo a v akom množstve si môžu kúpiť. Uvažovali sme, prečo si ľudia kupujú do zásoby, keď si môžu potraviny kúpiť kedykoľvek chcú.

Najzáhadnejšie zo všetkého bolo, že každá potravina mala vlastnú etiketu. Namiesto všeobecného názvu, ako napríklad „zubná pasta“, „cestoviny“ alebo „pivo“, obsahovala niečo, čo vyzeralo ako meno alebo priezvisko osoby: cestoviny Barilla, pivo Heineken alebo zubná pasta Colgate. Zdalo sa, že to platí aj pre samotný supermarket. Prečo by sa obchod nemohol volať jednoducho *Pekáreň*, *Mäsiarstvo*, *Oblečenie* alebo *Kaviareň*?

„Predstav si,“ poznamenala Besa, „že by sa nejaký obchod volal *Ypiho mäsiarstvo* alebo *Marsidina kaviareň*, alebo *Besina pekáreň*.“

„Pravdepodobne sú to mená ľudí, ktorí ich vyrobili,“ podotkla som. „Vieš, ako tie plastové veci, ktoré vyrobila Prvomájová brigáda.“

Iní tento výklad spochybňovali. Učiteľka Nora nám vysvetlila, že mimo Albánska ľudia nepoznajú mená tých, ktorí veci vyrábajú, mená robotníkov. Povedala nám, že na Západe ľudia poznajú len názvy tovární, kde sa veci vyrábajú, mená ľudí, ktorí ich vlastnia, ich detí a detí ich detí. Ako *Dombey a syn*.

Ďalšou mätúcou témou bola funkcia nákupných vozíkov.

„Vozík slúži na prepravu detí,“ vyhlásila som.

„Potravín,“ opravila ma Marsida.

„Detí,“ trvala som na svojom.

„No, zjavne sa používa na oboje,“ vložila sa do toho Besa. „Videli ste, čo deti prepašovali do vozíka?“ dodala s nadhľadom človeka, ktorý dokáže rozlíšiť podstatné od nepodstatného. „Ich mama to zistila až na konci, keď musela zaplatiť. Myslím, že to bola plechovka od Coca-Coly.“

„Áno, bola,“ pritakala Marsida. „Ale aj tak ju deťom kúpila. Tvrdili, že sú smädné. Možno v obchode nemali vodu. Možno predsa len nemajú všetko.“

„Myslím, že je to nápoj,“ povedala som skoro šeptom, akoby som odhaľovala tajomstvo. „Tie plechovky, ktoré niekedy vidíš vystavené na policičkách, sú na nápoje.“

Potom nás vyrušil Flamur, ktorý zvyškami kostí krmil svojho obľúbeného psa Pelého. „Bla, bla, bla,“ posmieval sa. „Samozrejme, že Coca-Cola je nápoj, to vie každý. Už som ju ochutnal. Raz som videl, ako decko nejakých turistov hodilo plechovku do koša, a tak som ju vytiahol. Bola ešte spolovice plná, tak som ochutnal. Je to niečo ako červená aranzhata, ktorú predávajú na pláži, ale pre turistov.“

Všetci sa naňho podozrievavo zahľadeli.

„Potom ma to decko zbadalo. Pozrelo sa na mňa zlostnými, blýskajúcimi očami,“ pokračoval Flamur. Mierne zvýšil hlas, ako vždy, keď začal rozprávať o svojom otcovi bojujúcom proti Osmanom. „Bolo nahnevané. Veľmi nahnevané,“ zopakoval Flamur. „Ale neudrelo ma. Namiesto toho sa rozrevalo a ja som mu plechovku vrátil, vrátil som mu ju hneď. Revalo ešte viac, kopalo do nej, skákalo po nej a zničilo ju. Nechal som ju tam. Bola nepoužiteľná, ani by na poličke nestála rovno.“

Rozmýšľali sme, či sa to naozaj stalo. Učiteľka Nora tvrdila, že väčšina detí turistov, ktorí navštívia Albánsko, pochádza z buržoáznej triedy. Boli povestne hnusní, takí hnusní, že hnusnosť Flamura, a dokonca aj Ariana, vedľa tej ich bledla. Ktovie, čo všetko boli schopné urobiť s plechovkou.

„Myslíte si, že Flamur naozaj zobral plechovku po nejakom dieťati turistov?“ spýtala sa Marsida, keď Flamur odišiel.

„Ťažko povedať,“ odvetila Besa. „Veľa času strávi prehrabávaním sa v kontajneroch, aby našiel zvyšky pre svojich psov. Neukradol to. Dieťa to hodilo do koša.“

„Nemyslím si, že je to pravdivý príbeh,“ vyhlásila som. „Nikdy som žiadne turistické deti nestretla.“ V škole nám hovorili, aby sme sa nestýkali s ľuďmi, ktorí nevyzerajú ako my. Radili nám, aby sme zmenili trasu, ak narazíme na turistov, a aby sme za žiadnych okolností neprijímali nič, čo nám ponúknu, najmä nie žuvačky.

„Dávajte si pozor predovšetkým na turistov, ktorí majú pri sebe žuvačky,“ zdôrazňovala učiteľka Nora. Občas sme z diaľky zahliadli deti turistov, ktorí sa v lete snili na pláži pri hoteli Adriatik, ktorý je určený pre cudzincov. Miestnu pláž od tej pre cudzincov oddeľovala dlhá priekopa v piesku, ale vo vode žiadne priekopy neboli. Pri tých príležitostiach sme so sesternicami plávali pri turistickej pláži a robili sme skoky do vody alebo saltá, aby sme upútali ich pozornosť. Niekedy sme si spievali nejakú anglickú detskú rýmovačku, ktorú sme poznali, *Baa Baa Black Sheep*: „Ban ban backship, eni eni you.“ Vyslúžili sme si od nich pohľady niekde na škále medzi zmätenými a vystrašenými a ostatní ma nabádali, aby som ich pozdravila po francúzsky. Spočiatku som odmietala. Nie preto, že nám učiteľka

Nora hovorila, aby sme sa nerozprávali s turistami – podľa mňa to obmedzenie neplatilo v plytkej vode, kde sa nedá obchodovať so žuvačkami –, ale preto, že som francúzštinu stále nenávidela. Ak je také skvelé hovoriť po francúzsky, myslela som si, nemali by si ma za to doberať. Nemali by odo mňa chcieť, aby som tak rozprávala len vtedy, keď ide o turistov.

„Nechcem ich pozdraviť,“ namietala som. „Nepoznáme ich. Neodpovedia. Navyše, ako viete, že hovoria po francúzsky? Mohli by hovoriť aj inak.“ Sesternice ma však nazvali padavkou a zbabelou, a aby som im ukázala, že nie som zbabelá, povedal som neochotne: „Ça va?“ Turistické deti civeli ďalej. Zmenila som to na: „Ciao!“ Prevrátili oči. Pridala som jedinú vetu, ktorú som vedela po nemecky: „Woher kommen Sie?“ Odkiaľ ste? Mala som radšej povedať: „Kam idete?“, pretože v tej chvíli sa pobrali preč. Ostatní mi potom hovorili: „Vidiš, vystrašila si ich. Mala si sa usmiať.“

„Prosím, vráťte sa,“ šomrala som si popod nos a sledovala, ako miznú za veľkými pestrofarebnými uterákmi. Neznášala som, keď tak zdúchli. Nenávidela som ich za to, že neodpovedali. Jediné, čo som nenávidela ešte viac, bolo, že som podľahla nátlaku.

Turistické deti mali pestré, nezvyčajné hračky, ktoré vyzerali tak odlišne od našich, že sme niekedy uvažovali, či sú to vôbec hračky. Špliechali sa na nafukovačkách s obrázkami postavičiek, ktoré sme nikdy nevideli, mali zvláštne tvarované vedrá a lopatky a exotický plastový materiál, pre ktorý sme nemali slovo. Boli cítiť inak, vôňou, ktorá bola návykovo lákavá, taká, že ste mali chuť rozbehnúť sa k nim a objasť ich, aby ste ju mohli cítiť ešte viac. Vždy sme vedeli, keď boli nablízku deti turistov, pretože pláž zvláštne voňala, ako kombinácia kvetov a masla.

Spýtala som sa starej mamy, čo to je. Vysvetlila mi, že voňajú po opaľovacom kréme, hustej bielej tekutine, ktorá sa používa na ochranu pred slnkom. „My ho nemáme,“ dodala. „Používame olivový olej. Je zdravší.“

Od toho dňa som mala pre tú vôňu meno. „Voňajú po opaľovacom kréme,“ povedala som jedného dňa na pláži svojim sesterniciam. „Už to cítim,“ odpovedala jedna z nich. „Cítim vôňu opaľovacieho krému. Išli tým smerom. Poďme. Poďme za nimi.“